

Acta Medicinae et Sociologica
(2023)
Vol. 14 No. 36 (5-40)

UNIVERSITY OF
DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH SCIENCES

doi:
<https://doi.org/10.19055/ams.2023.05/31/1>

NYÍREGYHÁZA

Az óvodáskorú gyermekek társas megküzdésének és szüleik szocioökonómiai háttérének összefüggései

Lazsádi Csilla¹

¹Egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Pszichológia és Neveléstudományok Kar, Pedagógia és Alkalmazott Didaktikai Intézet, Kolozsvár, ORCID iD: 0009-0008-3262-9010

INFO

Lazsádi Csilla
csilla.lazsadi@ubbcluj.ro

Keywords

social competence
interpersonal coping skills
preschool children
socioeconomical
background
microsocial factors

ABSTRACT

Abstract

The research investigates how parental socioeconomic background (level of education, financial situation, labor market activity and the type of settlement) affects the preschooler's coping skills in social conflicts. The focus is on the most effective coping strategies in kindergarten: negotiation and seeking help from an adult and the inadaptive one: physical aggression. We obtained measures on Coping Mechanism Questionnaire both from the teachers and children, and 306 parents answered the questionnaire about home environment. Regression analyses was applied to find out if there are independent variables with an explanatory role. According to our findings, SES has its relevance in the development of social coping mechanisms. Educational achievement and the activity of parents on the labour-market have been proved to have a moderator role in formation of coping skills among other demographic and psychosocial factors. Children with a more favorable social background cope more effectively

Kulcsszavak

társas megküzdés
szociális kompetencia
óvodás gyermekek
szülők szocioökonómiai
háttere

Absztrakt

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a család szociális háttérének milyen szerepe van abban, hogy a gyerekek milyen megküzdési módokat alkalmaznak. 306 óvodásról nyertünk adatot szóbeli és írásbeli kikérdezés módszerével: a megküzdési stratégiákra vonatkozóan a pedagógusoktól és a gyermekektől, a családi háttértényezőket érintő kérdésekre a szülőktől. A többváltozós regresszióanalízissel nyert eredmények azt mutatják, hogy a SES változók más, demográfiai, családszerkezeti és szociális-érzelmi tényezők mellett már óvodás korban befolyásolják a megküzdések preferenciáját: a segítségkérő megküzdés az anya beosztott státuszával és az apa alacsony képzettségével függ össze, az egyezkedő megküzdés elsajátításának nem kedvez a szülő munkaerő-piaci aktivitásának hiánya, különösen, ha más stressztényezőkkel társul, mint az anya betegsége vagy párkapcsolati elégedetlensége, az agresszív megküzdést az apa beosztott státusza moderálja. Azoknak a gyerekeknek, akiknek társadalmi helyzete kedvezőbb, hatékonyabb a megküzdése.

Bevezetés

Jó kérdés, hogy a XXI. században, a folyamatosan változó társadalmi igények korában, amikor az alternatívitás az élet minden területén jelen van és nagyon változatos, egyéni életmódokat eredményez, ugyanakkor a média mindent átfogó erejével a családi életet is globalizálja, még van-e annak meghatározó ereje a gyerek szocializálódására nézve, hogy ki milyen társadalmi kontextusban neveli a gyermekét.

A tanulmány egy 2013-2017 között zajló kutatás adatai alapján tárgyalja újra a szülők szocioökonómiai tényezőinek és az óvodások társas megküzdésének kapcsolatát, amelynek a jelentőségére ezidáig nem került elég hangsúly, lévén, hogy az átfogó kutatás célja az összes lehetséges kapcsolat feltérképezése volt a családi háttértényezőknek egy széles palettáján. Az alap kutatásba családi változókat a demográfiai, családszerkezeti ismérveken kívül az életminőség több dimenziója mentén bevontunk, gazdasági és szociális javakat egyaránt, de a következőkben csak azokat tárgyaljuk, amelyek szűkített témánkat illeti. A szocioökonómiai mutatókon (a továbbiakban SES) a szülők iskolázottságát, a család anyagi körülményeit, a szülők munkaerő-piaci aktivitását és a munkavégzés minőségét, státuszát értjük.

Az eredeti kutatás a szociális kompetenciát is tágabb, integratív megközelítésben vizsgálja három komponens mentén: ezek a szociális kompetencia fejlettsége, a társas konfliktushelyzetekben gyakorolt megküzdési módok és a kortárs csoportban való szociometriai közkedveltség/elutasítottság. Jelen tanulmányban kiemelten az óvodáskori társas megküzdési módokat tárgyaljuk a SES ismérvekkel összefüggésben. Azt

nézzük meg, hogy hogyan árnyalja a család társadalmi háttere azt, hogy a gyerek milyen megoldásokat választ egy óvodai konfliktus megoldásában: segítséget kér, egyezkedik, netán odaüt?

Elméleti háttér

A társadalmi egyenlőtlenségek és a gyermek szocializációja – rövid szociológiaelméleti áttekintés

Amennyiben a SES mutatók mentén kívánjuk bemutatni a gyermekek társas megküzdésének árnyalatait, elengedhetetlennek tűnik abból kiindulni, amit a rétegspecifikus megközelítések és a tökeelméletek megágyaztak.

A rétegspecifikus elméletek a szocializáció során nemcsak a családon belüli viszonyokat tartják fontosnak, hanem a szerepeken keresztül a családnak a külvilággal fenntartott kapcsolatait (munkahely, társadalmi helyzet) is. A szülők nyelvi és viselkedési mintáit, kapcsolati és megküzdési stílusait, értékrendjét és nevelési szokásait elsősorban a foglalkozási státuszuk, és ezzel szoros kapcsolatban a szülők iskolázottságának, anyagi erőforrásainak függvényében tárgyalják.

Melvin Kohn (1976) szerint például a szülői értékrendszerek a munkavégzéssel függenek össze, elkülönülhetnek a munka típusa szerint (fizikai erő kifejtés, rutin vagy inkább szellemi műveletek), a munka tárgya szerint (tárgyak megművelése vagy pedig szimbolikus folyamatok, emberekkel való foglalkozás); a munkavégző önállósága szerint (mások utasításait kell követni vagy az egyén önállóan választhat utakat, kreatívan alkothat). Mivel a középosztálybeli apák többnyire szellemi munkát végeznek, embereket befolyásolnak, rendszerint önállóan döntenek, inkább a gyermekeik egyéni motivációit, valamint az önszabályozás értékeit részesítik előnyben, mint például előrevetítés, tervezés, racionális döntés, önállóság. A munkás réteg férfi tagjai azonban fizikai munkából élnek, tárgyakkal bánnak, mások döntéseit teljesítik – ennek következtében szülőként is a cselekedetek közvetlen hatásaival törődnek, kevésbé veszik figyelembe a szándékot és a távoli következményeket. Minél kevésbé irányíthatják munkatevékenységüket, annál inkább konformizmusra nevelik a gyermeket, a tekintélyt, a fegyelmet, a rövid távú követelményeket tartva szem előtt.

A szociolingvisztikai irányvonal a különböző társadalmi rétegeknek eltérő nyelvi készségeket, ún. nyelvi kódokat tulajdonít (Bernstein 1971, 1978, 2003). A korlátozott kód, többnyire közösségi szimbólumokat közvetít és azokban a zárt rendszerű társadalmi csoportokban alakul ki, ahol a közösség szabályaihoz való alkalmazkodás elsőbbséget élvez az egyénhez képest, a státuszok és szerepek formálisan különülnek el. A kidolgozott kód ezzel szemben a nyelv az önkifejezés eszköze, személyre irányul, ezért azon társadalmi rétegekre jellemző, ahol nagyobb a tere az individuumnak. Ezt a nyílt szereprendszerű

családokban alkalmazzák, ahol adott a változtatás, a döntés lehetősége, az egyén kifejezésre juttathatja érzelmi szükségleteit, motivációit és választásait érveléssel, kommunikációval kell indokolnia. Ezek a különbségek már óvodás korban érzékelhető módon jelentkeznek (1974), a Basil Bernstein által összegzett kutatások némelyike (Loban 1966; Turner és Pickvanc 1971, in Bernstein, 2003) már 5 éves korban jelentős különbségeket mutatott ki a munkásosztálybeli és középosztálybeli gyermekek között a nyelvhasználatban.

Klaus Mollenhauer (2003) a nyelvi kód szerepét kiegészíti azzal, hogy ezáltal tk. a társadalmi boldoguláshoz szükséges kognitív stratégiákat származtatják át a szülők. Fontosnak tartja azt is, hogy a családnak milyen a teljesítményhez való viszonyulása és a társadalmi felemelkedés motivációja. A társadalmi rétegek szocializációs sajátosságai közt különbséget tesz az értékorientáció: az alsóbb rétegekből kért anyák nagy jelentőséget tulajdonítanak az engedelmességnek, nagy a konformitás igényük és kevésbé jelentős számukra az önállóság, kreativitás, míg a középréteg individualizmusra törekszik, a jövőre orientáltságot tartja szem előtt. Azt is megfigyeli, hogy a kockázatvállaló és autonóm viselkedésnek az engedékeny, de védettséget nyújtó szocializációs környezet kedvez. Bernsteinhoz (2003) hasonlóan amellet érvel, hogy az iskolai és társadalmi érvényesülés döntő tényezőit még az iskolába lépés előtt szükséges feltárni.

A tudomány mai értelmezési keretei között nem lehet egyedül az osztálykülönbségekkel magyarázni a szocializációs különbségeket, ennek ellenére a rétegspecifikus elméletek használható irányvonalat nyújthatnak a SES mutatókkal, a foglalkoztatási struktúrával összefüggésbe hozható nevelési környezet elemzéséhez. További kritikája a rétegspecifikus elméleteknek, hogy kizárólag az apa foglalkozási pozícióján keresztül értelmezték a család státuszát, mintegy megörökölve azt a parsonsi alapfeltevést (Parsons 2005), hogy az apának instrumentális, az anyának expresszív feladatok jutnak a család kettős vezetésében. Ez az elkülönült szereposztás a nők munkavállalásával veszít a jelentőségéből.

Mindhárom kutató alapvető problémaként veti fel, hogy amennyiben a munkavégzéshez társuló társadalmi kontroll és szociális szerepkör sajátos nyelvi és viselkedésbeli mintákat mozgósít, ezek által az oktatási rendszerben – mivel annak a „nyelvezete” a felső- és középosztályéhoz hasonló – a gyermek bizonyos előnyökhöz juthat vagy hátrányokat halmozhat fel. Természetesen, a reszocializáció megvalósulhat egyéni erőfeszítések útján, ez a változás azonban ugyanezeknek a nyelvi és viselkedésbeli sémáknak az elsajátításával, az iskolai rendszer követelményeire való fogékonysággal érhető el.

Itt beszélhetünk a szociális kompetenciáról, mint a társadalmi mobilitás lehetséges eszközéről. Bár a tőkeelméletek is igencsak szkeptikusak abban a tekintetben, hogy a reprodukciós láncot könnyűszerrel meg lehetne szakítani módosítani (Bourdieu 2003a, 2003b), mégis a társadalmi felemelkedés kivételes

lehetőségeként emlegetik a kulturális (DiMaggio 1998; De Graaf, De Graaf és Kraaykamp 2000), ill. a humán tőkét (Coleman 1990), ahova – mint szociális kompetencia komponens – a társas megküzdés is beilleszkedik, valamint a társadalmi tőkét, ami a társas készségek által elérhető. James S. Coleman (1990) például a társadalmi kapcsolatháló kohézióját tartja a leggazdagabb erőforrásnak, ugyanakkor ez a legnehezebben megszerezhető, hiszen az egyén nem magába fektet, hanem a kevésbé kontrollálható szociális kapcsolatokba. A gazdag társadalmi tőke a családon kívüli szociális erőforrásokhoz való hozzáférést is jelent a gyermek számára a családnak a baráti, szomszédsági kapcsolatai, ismeretségei révén, ami egy védelmi rendszert biztosít. Mark Granovetter (1991) ezeket a gyenge társas kötéseknek nevezi, és nagy szerepet tulajdonít nekik a társadalmi mobilitásban. Pierre Bourdieu (2010) szerint minél több típusú tőkével rendelkezik az ember, annál több lehetőség van kapcsolatok érvényesítésére.

A kutatások számos olyan változót fedtek fel, amelyek árnyalják a családban gyökerező társadalmi tőkét: az anyagi feltételek, a szülők végzettsége és munkaerő-piaci elhelyezkedése, a család struktúrája, a testvérek száma és életkora, a házastársi kapcsolat minősége, a szülők kapcsolatai, a lakókörnyezet, a felekezeti hovatartozás stb. Mindezeket figyelembe vettük az alap kutatásban a családi háttér tényezők operacionalizálásánál. A tőkeelméletekből kiindulva kérdéses pont számunkra, hogy a kulturális inkorporált tőkének számító szociális kompetencia és azok a kapcsolatok, azaz társadalmi tőkék, amelyeket az egyén általa mozgósít, milyen módon függenek össze az egyén vagy társadalmi csoportok más erőforrásaival?

Az óvodai csoport is egy társadalmi kontextus a gyermekek szintjén, ahol a gyerekek a kortársak között viszonylag egyenrangú kapcsolatokban kell gyakorolniuk a szituációknak való megfelelést, a problémamegoldást, az erőforrásaik felhasználását. Ebben a mini, de a felnőtteknél cseppel sem kevésbé valóságos „társadalomban” a játékért, ülőhelyért, figyelemért, megbecsülésért való megküzdés tk. az önérvényesítés egyik nagyon fontos eszköze. A modellkövetés útján a szülők felnőttársadalmának mintázatai, habitusai rávetülhetnek a gyerekeknek a kortárkapcsolatokban való működésére, és akár egyenlőtlenségek is újraképződhetnek az átörökölt viselkedésmintázatokon keresztül. Hisszük azonban, hogy a gyerekek a saját viselkedés- és szereprepertoárjuknak alkotói is, ezért az adaptív megküzdésekben való jártasság egy lehetőség is, amit kutatói kíváncsisággal

érdemes vizsgálni, pedagógiai optimizmussal és felelősséggel pedig érdemes kihasználni.

A gyermekkori társas megküzdésekre vonatkozó szakirodalom

A szociális kompetencia fontosságáról győznek meg azok a gazdasági irányelvek is, amelyek európai és globális szinten átszövik többek között a pedagógiai gondolkodást, tervezést, és melyek szerint a szociális kompetencia a 8 legfontosabbnak megítélt kompetencia egyike (OECD, 2005). Azokat a megküzdési mechanizmusokat, amelyek társas ingerre válaszolnak, a szociális kompetencia egyik összetevőjeként emlegetik a kutatók, mint azon pszichikus komponensek egyikét, amelyek megfelelő működése verbális vagy nem verbális formában lehetővé teszi az adaptív viselkedést (Semrud-Clikeman 2007). Dolgozatunk tipikusan az óvodai interperszonális frusztrációs helyzetben alkalmazott megküzdési mechanizmusokat vizsgálja.

A megküzdés fogalom (angolul „to cope”) tágabb értelmezése a megterhelésekkel való megbirkózást, a stressz- és konfliktushelyzetekkel szembeni helytállást jelenti. Richard S. Lazarus és Susan Folkman (1984) felnőttekre vonatkozó úttörő munkásságát követően a kutatók a gyermekekre vonatkozóan is kialakítottak megküzdés modelleket. Ezek olyan gyermekekre érvényes megküzdéseket vizsgálnak általános stresszhelyzetekben, mint a problémamegoldó, elkerülő, érzelmet externalizáló, támaszkereső, figyelemelterelő viselkedés (Thorne, Andrews és Nordstokke 2013, Vierhaus és Lohaus 2009). Kimondottan az óvodai társas kihívásokban alkalmazott megküzdési módokkal Richard A. Fabes és Nancy Eisenberg (1992) foglalkozott, akiknek nyomán a magyar kutatások is teret hódítottak. Zsolnai Anikó, Lesznyák Márta és Kasik László (2007, 2008) végül hét megküzdési típust különített el társas konfliktus esetén: segítségkérés felnőtt személytől, agresszió kifejezése, elkerülés, egyezkedés, ellenállás, érzelmi ventilálás és a segítségnyújtás – ez utóbbi csak azokban a szituációkban feltételezhető, amikor a gyermek társa kerül bajba.

Az említett modellek alapján végzett kutatások az aktív a problémamegoldási formákat, ezen belül elsősorban az egyezkedést, valamint a bajban levő társ védelmére irányuló proszociális viselkedési formát, a segítségnyújtást tartják egyértelműen hatékony megküzdésnek. A segítségkérő megküzdés kapcsán eltérnek a vélemények. A nem eredményes megküzdések közé a leggyakrabban az agressziót, majd az elkerülést, érzelmi választ sorolják, ezek tk. mind érzelmi fókuszú, nem a probléma megoldására irányuló megküzdéseknek minősülnek.

Az egyezkedés adaptív, az egyénre nézve egészségesnek minősülő megküzdés, (Fabes és Eisenberg 1992), a magas szociális kompetenciával rendelkező gyermekek gyakran alkalmazzák (Lazsádi 2015). A konfrontatív stratégiák közt foglal helyet, a gyermek interakcióban marad a frusztráció

okozójával és vele próbálja megbeszélni, verbális úton megoldani a problémát. Saját elemzéseinkben elkülönült a viszonttámadó megküzdésektől (ellenállás és a bántalmazás), ezért asszertív stratégiának neveztük (Lazsádi 2016b). Mivel az egyezkedéshez kontroll, magas szintű verbalitás szükséges, 3-4 éves óvodásoknál ritkábban fordul elő, de ez inkább életkori sajátosságokkal, mintsem a társas készségek hiányosságaival magyarázható (Zsolnai, Lesznyák és Kasik 2008, Lazsádi 2017a)

Szintén aktív, de a kontroll delegálásával járó megküzdési forma a *segítségekérés*. Egyes kutatók kapcsolatot találtak a támaszkeresés és a szorongás között (Vierhaus és Lohaus 2009), mások gyermekkorban a hatékony stresszkezelések közé sorolják (Thorne, Andrews és Nordstokke 2013, Lazsádi 2015). Azt, hogy az életkori sajátosságok alapján adaptív, ún. természetes viselkedésformának minősül, az is igazolja, hogy a gyerekek a segítségkérést választják a leggyakrabban, a társas konfliktusok mintegy 40%-ában (Albert-Lőrincz és Lazsádi, 2016).

Az agresszív válaszreakció az egyik legegységesebben értelmezett megküzdés, minden kutatásban a maladaptív stratégiák között kap helyet. A fizikai agresszió a konfrontatív stratégiák közé tartozik, de fizikális jellegével elhatárolódik verbális konfrontációs formáktól, impulzivitás jellemzi (Lazsádi, 2016a). Fontos ugyan megkülönböztetni, hogy az agresszív viselkedésnek reaktív vagy proaktív a természete, ugyanis míg a reaktív agresszió válasz egy veszélyesnek észlelt helyzetre, addig a proaktív agresszióknak nincs kiváltó oka, nem egy másik személy fenyegető cselekvésére adott reakció (Buda, 2015). Amikor az agresszív viselkedésről, mint társas megküzdésről beszélünk, akkor tulajdonképpen mindig a reaktív formájával találkozunk, ilyenként nem minősíthető antiszociálisnak és gyakori előfordulása nem feltétlenül vezet a későbbiekben zaklató magatartáshoz. Ennek ellenére a kutatások azt igazolják, hogy a szociális kompetencia hiányosságaival jár (Gower, Lingras és munkatársai 2014, Semrud-Clickeman 2007, Lazsádi 2015, 2017b), és az egyedüli megküzdési forma, ami egyértelműen maga után vonja a kortársak elutasítását is (Lazsádi 2015, Lazsádi, 2017b)

Az elkerülő magatartás is a kevésbé hatékony mechanizmusok közé tartozik (Warchola, 2007; Fincham 2001). A szorongással, visszahúzódottsággal, internalizáló problémákkal, később a serdülőkori depresszióval találják összefüggésben (Aldwin, 2007; Skinner, Edge és munkatársai 2003; Fabes és Eisenberg 1992). *Az érzelm kifejezés*, az elkerüléssel együtt a passzív stratégiák közt foglal helyet (Lazsádi 2016b), az elkerüléshez képest azonban externalizáló jellegű. Általában nem minősül hatékony megküzdésnek, már óvodás korban negatívan korrelál a szociális kompetenciával (Lazsádi 2015), de a 3-4 éves kiscsoportosok szintjén gyakori előfordulása, akár a figyelemfelkeltés, segítségkérés nem verbális eszköze is lehet, nem feltétlenül sorolható az alkalmatlan vagy káros megküzdések közé (Lazsádi 2017a, 2017b)

A kutatások értelmében azok a gyerekek, akik adaptív módokon reagálnak a stresszfaktorokra, hatékonyabbnak bizonyulnak tanulmányi eredményeikben, a társakkal való kapcsolataikban, jobb státuszt foglalnak el a kortárs csoportban azoknál, akik nem involválódnak a problémamegoldásba vagy pedig agresszióval, érzelmi reakciókkal próbálnak eredményre jutni.

Anyag és módszer

A kutatás kérdései és hipotézisei

A kutatás fő kérdése, hogy a család szocioökonómiai kontextusának van-e kimutatható hatása arra nézve, hogy az óvodás gyermek hogyan küzd meg a társas kihívásokkal?

Szakirodalmi olvasmányaink alapján a jó társadalmi státuszú családi környezet esetében pozitív kimenetelre számíthatunk az óvodáskori adaptív megküzdési stratégiák kialakulására vonatkozóan. Feltételezzük, hogy a biztonságos anyagi feltételek és magas társadalmi pozíciók, különösen a végzettség – amely a verbális kommunikáció használatával is szorosan összefügg –, a leghatékonyabb megküzdésnek, az egyezkedésnek kedvez. Ezzel szemben, azt feltételezzük, hogy a hátrányos helyzet az inadaptív megküzdésnek, a fizikai agresszióknak a kialakulásában játszik szerepet. A segítségkérés esetében a munkahelyi státusz (vezető vagy beosztott), ill. a munkavállalás típusa (vállalkozó vagy alkalmazott) kapcsán számítunk összefüggésekre a szülőknek az alá-fölrendelt viszonyokban, illetve az önálló megoldások vs. konvencionális megoldások gyakorlatában szerzett tapasztalata, mintája, a hozzáillő személyisége függvényében.

Továbbá arra is kíváncsiak vagyunk, hogy az eredmények igazolják-e az elméleteket, miszerint az egyenlőtlenségek reprodukálódhatnak a szülőktől „örökölt”, a társadalmi szerepeken átható viselkedésmintázatokon keresztül?

A kutatás mintája

A jelen tanulmány 306 óvodás megküzdésére és családi környezetére vonatkozó adatok alapján készült.

A vizsgált populációt a marosvásárhelyi (Románia) magyar tannyelvű csoportokba beiratott óvodások és családjaik képezik. Kutatásunk szempontjából fontosnak ítéltük meg, hogy a Marosvásárhelyen élő, magyar gyermekes családok rétegei mind képviselve legyenek, és törekedtünk megőrizni az alapsokaságnak megfelelő arányokat. A mintavételi keretben rendelkezésünkre állt az összes marosvásárhelyi óvoda listája, a magyar tannyelvű csoportok száma, azokon belül a gyermekek létszámának és életkorának részleteivel. A mintavétel időpontjában a Maros Megyei

Tanfelügyelőség 2012–2013-as beiskolázási terve 1933 óvodás gyermeket számlált Marosvásárhelyen, magyar csoportokban. Rétegzett és csoportos mintavétellel egy 600 fős véletlen minta kialakítására törekedtünk, amely 95%-os valószínűség mellett maximum +/- 3,32 százalékos eltérésű becslést tesz lehetővé.

A mintavétel két lépésben történt. Első lépésében rétegeztük a marosvásárhelyi óvodások populációját és kialakítottuk a megoszlási arányokat. A rétegek kialakításának szempontjai a következők voltak:

- elsősorban szakértői értékelésre támaszkodtunk (az óvodák megyei tanfelügyelője és módszertanos szakembereinek értékelése alapján);
- figyelemmel kísértük a lakónegyedi sajátosságokat is egy, a lakónegyedek szükségletfelmérését feldolgozó tanulmány (Vargancsik-Thörök 2013) adatai alapján;
- az óvodák típusát is aszerint választottuk meg, hogy melyek az előfordulási arányok a városban (rövid és hosszított program, hagyományos és alternatív oktatási kínálat);
- követtük a korcsoportok arányos részvételét.

Második lépésben az alapsokaság arányait tartva kiválasztottuk a vizsgálatban szereplő óvodai csoportokat. Az így kiválasztott mintában 28 óvodai csoport (609 gyermek) szerepelt, de a minta további módosításokon ment keresztül annak megfelelően, hogy hány pedagógus és hány szülő vállalta a kutatásban való részvételt (1. táblázat), így lett a megküzdésekre vonatkozó adatokkal és a családi háttér tényezőkkel is rendelkező gyerekek száma 306. Ebből a mintából 236 esetben nyertünk a gyerekektől is választ a megküzdési stratégiákra vonatkozóan.

A kialakult minta végül nem képezte le a város rétegződését: a szakértői értékelésen alacsonyabb réteghelyzetűnek ítélt csoportok, gyerekek részvétele alul reprezentált lett a magasabb javára. Ennek egyik oka, hogy a mintavétel során beválasztott csoportok közül két olyan óvodában utasították el a pedagógusok a részvételt, amelyek az 1-es, azaz legalacsonyabb kategóriához tartoztak. A kutatási minta és az alapsokaság közötti különbséget azzal is magyarázzuk, hogy az óvodát látogató gyermekek száma rendszerint alacsonyabb, mint ahogyan az a beiskolázási tervben megjelenik. A jelenlét ingadozása – az oktatási intézményekhez való elköteleződés hiányában – épp társadalmi peremhelyzetben élő gyerekekre jellemző.

Azt, hogy a reprezentativitás a rétegződés szempontjából nem teljesült, az is bizonyítja, hogy a szülők kb. fele, az anyák 55%-a, az apák 42%-a felsőfokon

képzett, holott a a 2011-es népszámlálás adatai alapján a 10 év fölötti stabil marosvásárhelyi lakosság 21%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Az arányok eltolódását a felmérésben szereplő szülők 20 évtől 51 évig terjedő életkora is magyarázza, illetve azt sem téveszthetjük szem elől, hogy a mintánkban szereplő, átlagosan 35 éves szülők már részesei voltak annak az oktatási expanciónak, ami Romániában az 1989–90-es politikai fordulat után közvetkezett be (Hatos, 2006), de ettől függetlenül igaz az, hogy a szülők iskolázottságának szempontjából nem beszélhetünk reprezentativitásról,

Továbbá sajátossága a mintának, hogy a romák részvétele 4,5%-os az összpapulációhoz képest, ahol 2% (2011-es népszámlálás, INS). Mindkét adatot saját etnikai besorolás alapján állíthatjuk, de további 6%-ot a pedagógusok romának sorolnak be. Mivel az egyén lehetőségeit nagymértékben befolyásolja az, hogy környezete milyen nemzetiségűnek minősíti, ezért amikor az elemzések során romákról beszélünk, a mintának azt a 10 %-át értjük alatta, akit a környezet is annak vél. Az eltolódott arányt azzal magyarázzuk, hogy az olvasási és szövegértési nehézségekkel számolva, a roma szülőktől személyes kikérdezéssel vettük fel az adatokat az óvodánál, ezért nem veszték el válaszadó az online vagy papír alapú visszaküldéssel. Azokban a helyzetekben, ahol nem tudtuk eldönteni, hogy az együttjárás inkább a roma kultúra sajátosságai vagy az ezzel is összefüggő, de az etnikumtól függetlenül is érvényes erejű szocioökonómiai mutatók mentén jött létre, képeztünk egy új mintát, amelyből kiemeltük a roma gyerekeket. Ezt elneveztük minta₂-nek, amelyen újravizsgáltuk a kapcsolatokat. A többváltozós elemzéseket mindig a teljes mintán végeztük el, de csak azokat a változókat vontuk be, amelyek a részmintán is jelentősnek mutatkoztak.

Az életkori és a nemek szerinti reprezentativitás teljesült, a megoszlás nagyon hasonló az alappopulációéhoz: a kutatási mintának majdnem felét nagycsoportos óvodások képezték, a nemi megoszlás megközelítőleg egyenlő, kb. 4 %-os eltéréssel a fiúk javára.

Az adatközlő szülők 87%-a nő, átlagéletkoruk a kérdőív kitöltésekor 35 év volt. Megvizsgáltuk, hogy mely kérdések mentén meghatározó, ha férfi vagy nő töltötte ki a kérdőívet. A tanulmányban feldolgozott változók esetében nem volt szignifikáns különbség a válaszadó szülő neme szerint. A teljes minta sajátosságairól több részletet olvasni az alapkutatást bemutató könyvben (Lazsádi 2017b)

A kutatás módszerei

A függő változót, a gyermekek társas megküzdését a *Megküzdési stratégiák kérdőívvel* mértük fel, amelyet Zsolnai Anikó és munkatársai alkalmaztak magyar óvodásokra (Zsolnai, Lesznyák és Kasik 2007, 2008). A kérdőív reliabilitás mutatója megfelelő (Cronbach- $\alpha > 0,78$). A mérőeszköz gyermek és pedagógus változatát egyaránt használtuk. A kérdőív ugyanazokat a társas problémahelyzeteket sorolja fel a gyermeknek és a pedagógusnak. A kérdések

válaszlehetőségei egy-egy megküzdési formának felelnek meg a segítségkérés, ellenállás, elkerülés, egyezkedés, fizikai bántalmazás, érzelmi ventilálás (sírás), segítségnyújtás mechanizmusok közül. A kérdőív kilenc kérdéséből hét olyan helyzetre vonatkozik, amikor a kérdezett gyerek maga kerül konfliktushelyzetbe, pl. Mit tesz, ha... kizárják a játékból/bántják/elveszik a játékát. Másik két szituációban arra kell választ adni, hogy mit tesz, amikor egy társa ütközik akadályba. Mivel a két szituáció eltérő viselkedést mozgósíthat (Zsolnai, Lesznyák és Kasik 2007), a válaszokat külön értelmeztük a helyzet típusa szerint. Jelen tanulmányban csak azt a hét itemet dolgozzuk fel, amelyek a vizsgált gyerek saját konfliktusaira vonatkoznak.

A kérdőív kitöltésének módja a felnőttek esetében önálló, papír-ceruza jellegű volt. Az óvodások a kutatóval vagy kutatóasszisztenssel való személyes beszélgetésben szabadon válaszoltak a kérdésekre, a válaszokat besoroltuk az előre megadott lehetőségek közül a megfelelőbe. Válaszaik nagyrészt egyértelműen beleilleszkedtek valamelyik opcióba, amennyiben nem, az Egyéb kategóriába kerültek.

A független változókat, a családi életmódnak azokat a jellemzőit, amelyek a szociológiai elméletek és empirikus kutatások alapján feltételezhető módon befolyásolhatják a szociális kompetencia óvodáskori fejlettségét, ezeket a *Családi háttér tényezők kérdőív* segítségével kérdeztük le. A családi háttér változók között szerepeltek a demográfiai adatok: életkor, nem, etnikum, a szülő életkora; a SES mutatók: az iskolázottság, az anyagi helyzet, a gazdasági aktivitás, a foglalkozási státusz; továbbá a családszerkezetre vonatkozó ismérvek; valamint az életmódot és szociális kapcsolatokat kifejező változók: a család időfelhasználása, társas támogatottsága, a tagok egészségi állapota, a párkapcsolat minősége, az életminőség szubjektív megélése. Az alap kutatásban végzett elemzésekben az összes ismérv szerepelt, de a jelen tanulmányban csak azokkal az adatokkal dolgozunk, amelyek jelentősök a megküzdések és a SES mutatók összefüggéseinek megértése szempontjából.

A kérdőív kitöltésére azokat a szülőket kértük fel, akik előzetesen válaszoltak a gyermekükkel kapcsolatosan egy szociális kompetenciát vizsgáló kérdőívre (Miclea, Balaj és munkatársai 2010), és önként megadták az e-mail címüket/telefonszámukat a kutatás folytatása céljából. A kérdőívet online és papír-ceruza változatban is ki lehetett tölteni. A papír alapú kérdőívet azok a szülők választották, akiknek nem volt online kitöltésre lehetőségük vagy képességük rá, hogy kitöltsék, illetve azoknak ajánlottuk, akiknek írás-olvasás vagy értelmezési nehézségeik lehettek. Ezekben az esetekben a kitöltésére személyes beszélgetésben került sor a kérdőív hossza és összetettsége miatt.

A kutatás menetének megértése érdekében az alap kutatás néhány fázisát is szükséges bemutatni. A rétegzett és csoportos mintavétellel kialakított mintán a következő lépésekben történt a felmérés:

- A mintába beválasztott csoportok pedagógusainak személyesen megkeresése
- A résztvevő vállaló pedagógusoknak a kérdőívek kiosztása, megbeszélése: minden gyermekről kitöltendő 1. egy szociális kompetencia fejlettségét mérő pedagógusi kérdőív, 2. a gyermekek megküzdésére vonatkozó pedagógusi kérdőív
- A pedagógusok felkérése, hogy minden gyermek szülei számára adják haza a szociális kompetencia fejlettségét mérő szülői kérdőívet (egyenként borítékolva, felhívással, kísérő levéllel hazaküldhető formában), és zárt borítékban kérjék vissza
- A Családi háttér tényezők kérdőív kiküldése online emailben azoknak a szülőknek, akik elérhetőségükkel vállalták a kutatásban való további részvételt. Többszörös felkérés.
- Szülői tájékoztatók szülői értekezleten a kutatásról
- A gyerekek egyéni megkérdezése a Megküzdési kérdőívek segítségével
- Szociometriai felmérés elvégzése.
- Az adatok bevezetése és feldolgozása

Az 1. táblázatban összefoglaljuk az alapkutatás mérőeszközeit és bemutatjuk, hogy melyik mérésnél hány esetről nyertünk adatot.

1. táblázat: Az alapkutatásban alkalmazott módszerek és a minta bemutatása

Mit vizsgál?	A kérdőív témája	Ki válaszol?	Kiről ad választ?	Teljes minta	Családos minta
Szociális kompetenciát	Megküzdési stratégiák	A vizsgált gyermek	Önmagáról	360	236
		A pedagógus	A gyermekről	459	306
	Szociális kompetencia fejlettsége	A szülő	A gyermekről	447	309
		A pedagógus	A gyermekről	447	309
	Szociometriai státusz	A gyermek csoporttársa	A gyermekről	196	138
Mikroszociális környezetet	Családi háttér tényezők	A szülő	A családról, a gyermek életkörülményeiről	309	

Megj. A jelen dolgozatban bemutatott módszereket a szürkével jelölt sávok mutatják. A sötét szürke cellákban olvasható az itt feldolgozott esetszám. A családos minta oszlopban azokat az esetszámokat olvashatjuk, akikről van adatunk a szociális kompetencia soron levő komponenséről és a családi háttérrel is.

A válaszadók felkérése során betartottuk a szükséges etikai és szervezési eljárásokat. A kutatást a tanfelügyelőség és az egyes intézmények igazgatói jóváhagyásával, valamint a szülők engedélyével végeztük. A résztvevőket minden adatfelvétel alkalmával biztosítottuk az információ személyre vissza nem vezethető módon való kezeléséről és kizárólagos kutatói felhasználásáról. A kérdezett bármely kérdésben visszautasíthatta a válaszadást.

Adatelemzéssel kapcsolatos tudnivalók

A függő változók, azaz a megküzdésre vonatkozó változók nem normál eloszlásúak, ezért a változók közötti kapcsolatokat Spearman rang korrelációs számítással tártuk fel. A független változók függő változókra gyakorolt hatását többváltozós lineáris regresszió-elemzéssel vizsgáltuk. A csoportok összehasonlítására Mann-Whitney U (U, p), szintén nem paraméteres próbát alkalmaztunk.

Független változóként az alapkutatásban vizsgált összes családi háttértényezőt bevontuk az adatelemzésbe, de a tanulmányban, szűk témánkhoz ragaszkodva, csak a szocioökonómiai mutatókra fókuszálunk, illetve azokra a tényezőkre, amelyek részt vesznek valamelyik modellben.

Az összefüggések pontos megértése érdekében fontosnak találjuk bemutatni a SES tényezők elemzésének az alábbi sajátosságait:

- A család anyagi feltételeit egy adatredukcióval nyert változóval vizsgáltuk (Lazsádi 2017b). A faktor végső elemeit képezik a fogyasztási lehetőségek, a jövedelemből való gazdálkodás szubjektív megítélése és a lakássűrűség.
- Az anyák aktivitását illetően fontos megjegyeznünk, hogy ugyan külön kérdés vonatkozott a munkanélküli, külön a háztartásbeli helyzetre, a két változót célszerűnek láttuk összevonni. A kutatások szerint az erdélyi magyarok körében háztartásbelinek lenni rejtett munkanélküliséget jelent, inkább a lehetőségek hiányának kényszerű eredménye, kevésbé a szabad választásé, mint a nyugat-európai országokban, vagy akár Magyarországon (Veres 2014). Közös értelmezésük mellett szót továbbá, hogy az otthon töltött idő, a családon kívüli kapcsolatok és a hazavitt jövedelem szempontjából nagyon hasonló a munkanélküli és háztartásbeli nők helyzete.
- A vállalkozókra vonatkozó változó is magyarázatot igényel. Holott az anyagi helyzet szempontjából nagyok lehetnek a különbségek az erdélyi magyar vállalkozást vezető és önfoglalkoztatók között (Monostori 2009), a vállalkozókat egy csoportba vontuk az adatelemzések során. A gazdasági kritérium mellett fontosnak tartjuk a karakterológiai feltételeket

is, hiszen a szülők foglalkozásválasztása a neveléshez kapcsolódó vonásokról is árulkodhat. A vállalkozó hajlamú személyek nagyobb önállósági törekvéssel, kreativitással, innovációra és függetlenségre való igénnyel rendelkeznek, de az átlagpopulációnál valamivel jobban teljesítenek a kockázatvállalás és a célorientáltság tekintetében is (Csata, Kiss és munkatársai 2011).

- A munkahelyen betöltött státuszt tekintve a vezető munkakörben dolgozókat megkülönböztettük aszerint, hogy a szülő alkalmazottként vagy vállalkozóként lát el vezető funkciót, a feldolgozás szempontjait tekintve azonban célszerűnek tartottunk összevonni minden vezető kategóriát. A vezető pozícióban összesítettük a következő alkategóriákat: vezető pozíciójú vállalkozók, alkalmazott felső vezetők, középszintű vezetők, alsó vezetők: termelésirányítók, mesterek - mindazokat, akiknek a felelőssége és irányítása alatt dolgozik más alkalmazott. Döntésünk mögött ugyanazt a szempontot tartottuk szem előtt, mint a vállalkozók esetében: hogyha a szülőnek vezető egyénisége van, illetve, ha irányító szerepkörben dolgozik és ezzel kapcsolatosan kompetenciát él meg, hatalmat és felelősséget gyakorol, ez közvetetten, a családtagokhoz való viszonyulása és a példája által befolyással lehet a gyermek társas fejlődésére.

Eredmények

Terjedelmi korlátok miatt dolgozatunkban azokat a megküzdési formákat mutatjuk be, amelyek óvodáskorban szociális kompetenciával társulnak vagy ellenkezőleg, gyakori alkalmazásuk a társas készségek hiányosságaira utalnak. Eddigi kutatások alapján adaptív megküzdési formának bizonyult a segítségkérés és az egyezkedés, negatívnak mutatkozott a fizikai agresszió alkalmazása.

A megküzdések értékelésében a két értékelő – a pedagógus és a gyerek – válaszai szignifikáns megegyezést mutattak 0,1–0,2 közötti korrelációs értékekkel ($p < 0,05$). A továbbiakban a gyermekek megküzdési kérdőívre adott válaszai mentén végzett elemzéseket MK-Gy jelöléssel, a pedagógus válaszok mentén végzett elemzéseket MK-P jelöléssel rövidítjük. Az értelmezések során fontos szem előtt tartani, hogy a megküzdési formák intervallumskálái gyakoriságot fejeznek ki, nem típusokat jelölnek. A 2. táblázat összefoglalja a függő változók leíró adatait:

2. táblázat: A függő változó leíró adatai

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Segítségkérés MK-Gy	360	0	7	2,14	1,702
Egyezkedés MK-Gy	360	0	7	1,23	1,174
Agresszió MK-Gy	360	0	5	0,64	0,940
Segítségkérés MK-P	459	0	7	1,87	1,904
Egyezkedés MK-P	459	0	7	1,38	1,318
Agresszió MK-P	459	0	7	1,20	1,792

Az értékelők (pedagógus és gyerekek) közötti jó egyezések ellenére a korrelációs elemzéseket mindkét megküzdés-értékelésen lefuttattuk (3. táblázat), majd a regresszióelemzést annak mentén végeztük el, amelyik több információt ígért.

A családi háttértényezők közül az adatelemzésekbe elsősorban a SES mutatók kerülnek be. A többi családi háttérváltozó közül csak azokat mutatjuk be röviden, amelyek segítik a megküzdéseknek a szocioökonómiai tényezőkkel való összefüggésének megértését. A SES tényezőket a következő változók mentén vizsgáltuk: a szülők iskolázottsága, a család anyagi körülményei, a szülők munkaerő-piaci aktivitása, a munkahelyen betöltött státusza, pozíciója.

Az alábbiakban táblázatban összefoglalva bemutatjuk a családi változók és a kiemelt társas megküzdések együttjárására vonatkozó adatokat.

3. táblázat: A társas megküzdések és a családi háttértényezők Spearman-féle korrelációs kapcsolata

Családi változók	Segítségkérés		Egyezkedés		Agresszió	
	MK-Gy	MK-P	MK-Gy	MK-P	MK-Gy	MK-P
A gyermek neme fiú	n.s.	-0,157**	n.s.	n.s.	0,196**	0,218**
A gyermek életkora	n.s.	n.s.	0,129*	0,162**	n.s.	n.s.
A szülő életkora	-0,142*	n.s.	0,172*	0,177**	n.s.	n.s.
Fiútestvér	n.s.	-0,122*	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Kisebb lánytestvér	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-0,139*
Roma származás	0,169*	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Anya végzettsége	-0,146*	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Apa végzettsége	-0,198**	n.s.	0,182*	n.s.	n.s.	n.s.
Anyagi körülmény	-0,142*	n.s.	n.s.	0,124*	n.s.	n.s.
Anya vállalkozó	-0,195*	n.s.	n.s.	n.s.	0,147*	n.s.
Anya beosztott	0,191**	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Apa beosztott	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-0,118*
Anya vezető	-0,173**	n.s.	n.s.	0,122*	n.s.	n.s.
Munkanélküliség	0,150*	n.s.	-0,173**	-0,135*	n.s.	n.s.
Anya munkanélküli	n.s.	n.s.	n.s.	-0,164**	n.s.	0,124*
Anya betegsége	n.s.	n.s.	n.s.	-0,128*	n.s.	n.s.
Elégedettség társsal	n.s.	n.s.	0,126*	n.s.	n.s.	n.s.
Elégedettség a gy. emoc.-kogn. fejl.	n.s.	n.s.	n.s.	0,197**	n.s.	-0,262**
Feladattudatosság	n.s.	0,148*	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Érzelmi-kreatív ért.	n.s.		n.s.	n.s.	n.s.	-0,142*

Megjegyzések: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$; a nemre és a roma nemzetiségre vonatkozó változók nominális változóból létrehozott dummy, kétértékű változók, ahol 1: fiú, 0: nem fiú 1: roma, 0: nem roma; MK-Gy – megküzdés a gyermek válaszai alapján, MK-P – megküzdés a pedagógus válaszai alapján

A segítségkérő megküzdés és a családi háttértényezők

A segítségkérés óvodás korban a leggyakrabban alkalmazott megküzdés, jó társas készségekkel társul, a gyerek nem konfrontál ugyan a konfliktus okozójával, de aktívan cselekszik önvédelme érdekében: a problémamegoldásra irányuló készségeit arra mozgósítja, hogy felsőrendű, felnőtt támaszhoz forduljon.

A szocioökonómiai mutatók zöme a gyermekek megküzdés-értékelése mentén mutatott korrelációt a támaszkereső megküzdéssel (3. táblázat). A

segítségkéréssel negatívan korrelált a szülő életkora (összevont változó: a két szülő életkora), valamint a társadalmi helyzetet kifejező változók közül a szülők végzettsége, az anyagi körülményeket kifejező faktor, az anya munkájának vállalkozó jellege, illetve vezetői pozíciója a munkahelyen. Azok a gyermekek, akiknek az édesanyjuk beosztott státuszban dolgozik, gyakrabban kérnek segítséget, de azoknál is magasabb az előfordulása, akiknek legalább egyik szülője munkanélküli. Azt láthatjuk, hogy azok a családi jellemzők, amelyekben közös a kockázatvállalás, az önálló munka, a függetlenség igénye, és társadalmi megbecsülés kíséri, negatívan korrelálnak a segítségkéréssel. A másik oldalon ott találjuk a kevésbé érdekérvényesítő, az irányításhoz alkalmazkodó beosztott munkastátuszt, de a munkanélküliséget is, amely rendszerint együttjár azzal, hogy az egyénnek kevés külső és belső erőforrása van, vagy nehezen tudja mozgósítani azokat az önérvényesítés, az önálló problémamegoldás céljával.

A roma gyermekek a magyar óvodásoknál gyakrabban válaszolják azt, hogy segítséget kérnek, mint a magyar gyermekek. Ezt a különbséget Mann-Whitney próba is igazolta ($U=1607$; $p=0,011$). A kapcsolat nem ad választ arra a kérdésre, hogy a különbség a kulturális jellegzetességeknek köszönhető vagy a hátrányos társadalmi helyzet szolgál magyarázatul, ezért megvizsgáltuk, hogy miként alakulnak a korrelációs együtthatók akkor, ha a roma gyermekeket nem vonjuk be a mintába (*mint*₂). A *mint*₂-n a segítségkérés mechanizmusa az eredeti mintához hasonlóan megőrzi a korrelációk nagy részét a társadalmi réteghelyzet változóival, a szignifikáns kapcsolatok sorából csupán a szülő életkorára, az anyagi körülményekre vonatkozó változók maradtak ki. A fentiek értelmében a segítségkérő megküzdés és a szülők iskolázottságára, munkaerő-piaci helyzetére vonatkozó változók az etnikai-kulturális jegyek nélkül is kapcsolatban állnak a gyermek segítségkérő magatartásával.

A gyermekek megküzdésre vonatkozó válaszai alapján felállított modellben prediktívnek minősült az apa végzettsége és az édesanya munkahelyi státusza (4. táblázat). *Az apa alacsony végzettsége és az anya beosztott szerepkörben végzett munkája együttesen a segítségkérés választásának 10%-át magyarázza.*

3. táblázat: A segítségkérő megküzdés alkalmazását magyarázó többváltozós lineáris regressziós modell (MK-Gy)

	Beta	t	Szign.	R ²
Apa végzettsége	-0,233	-3,741	0,000	10%
Anya beosztott	0,212	3,395	0,001	

$F(1, 234) = 33,642; p = 0,000^1$

A beosztott státuszban dolgozó anyáról ugyan nem tudjuk, hogy fizikai vagy értelmiségi munkát végez-e, illetve, hogy milyen szektorban, de a modellben az apa alacsony képzettsége és az anya beosztott munkastátusza együttesen alacsonyabb társadalmi réteghelyzetben érvényesülő prediktivitásra utal. Ezt a többi korrelációs kapcsolat is megerősíti.

Amennyiben egyetértünk azzal, hogy az iskolai rendszer az érvényesülés individuális stratégiáit erősíti meg (Bourdieu 2003), úgy az iskolázottság és a látenszen ahhoz kapcsolódó attitűdök magyarázó értéke indokoltnak mutatkozik: az a szülő, aki jól boldogult az iskolai környezetben, valószínűleg maga is inkább az önálló, autonóm megküzdéseket támogatja. Emellett a beosztott szerepkörben dolgozó édesanyák is olyan tulajdonságokat hordozhatnak, és olyan nevelési körülményeket biztosítanak, amelyek folytán a gyermekeik a támaszkereső, a kontrollt a tekintélyszemélynek átengedő megoldásokat részesítik előnyben. Megerősíti ezt az is, hogy a segítségkéréssel pozitívan korreláló változók közt ott találjuk a szülőknek a feladattudatosságra való nevelési értékrendjét (MK-P mentén). Ez, a szorgalom, kötelességtudat, takarékoság értékét magában foglaló faktor amúgy az alacsonyabban iskolázott és a beosztott státuszú szülőknek egyaránt preferenciája (Lazsád, 2017). Mindez egybehangzó azzal az elmélettel, miszerint az irányításhoz szokott, alacsonyabb státuszú szülők kevésbé támogatják az autonóm törekvéseket, inkább a szabályozottabb, közösségileg körbehatárolt értékek mentén nevelnek (Kohn 1969).

Az eredmények azt mutatják, hogy az alárendeltségi viszonyra alapuló támaszkeresés már óvodás korban differenciálódik a társadalmi pozícióval járó szülői jellemzők mentén: *az alacsony végzettségű apa és a beosztott szerepkörben dolgozó anya személyiségjegyei, viselkedési modelljei együttesen hozzájárulnak a segítségkérő megküzdés preferenciájához. A*

¹ A regressziós modellekbe az összes – a korrelációnál bemutatott – változó be lett vonva, viszont csak a szignifikáns hatások kerültek be a táblázatokba.

segítségkérés nem feltétlenül szélsőségesen hátrányos körülményekkel társul, inkább a konformitást igénylő, az individuális, kockázatvállaló magatartásokat kerülő magatartásmintákat ismertük fel a változók összjátékában.

Az egyezkedő megküzdés és a családi háttértényezők

Az egyezkedés bizonyult a leghatékonyabb megküzdési formának, minden megküzdési forma közül a legerősebb a kapcsolata a szociális kompetencia fejlettségével. Elemzéseink szerint konfrontatív, de azon belül asszertív stratégiának minősül, alkalmazója verbális eszközök útján, az interakciót fenntartva oldja meg a problémát (Lazsádi 2016).

A pedagógus és a gyermek válaszai mentén végzett számítások megegyeznek abban, hogy a családban előforduló munkanélküliséggel csökken az egyezkedő magatartás gyakorisága. A korrelációs mátrix alapján (3. táblázat) a társadalmi státusz többi mutatója is sorjázik a szignifikáns kapcsolatok közt: a magas végzettség, a jó anyagi helyzet, a vezető munkahelyi pozíció mind együtt jár az egyezkedő megküzdés gyakoriságával. Ismét előtérbe kerülnek az anyák – az egyezkedés külön az anya vezetői státuszával pozitívan (MK-P), az anya munkaerő-piaci inaktivitásával (külön is) negatívan korrelál. Jelentősnek bizonyult az anya egészségi állapota is: hosszantartó betegség esetén negatívan korrelált az egyezkedéssel.

A többváltozós regresszióelemzés (5. táblázat) alapján az egyezkedést a szülő és a gyermek életkora, az anya egészségi állapota és az anya gazdasági aktivitása 8%-os magyarázóerővel jelzi előre.

4. táblázat: Az egyezkedés alkalmazását magyarázó többváltozós lineáris regressziós modell (MK-P)

	Beta	t	Szign.	R ²
A szülők életkora	0,141	2,475	0,014	8,4%
A gyermek kora	0,146	2,621	0,009	
Anya betegsége	-0,130	-2,343	0,020	
Anya nem dolgozik	-0,124	-2,193	0,029	

$$F(4,301) = 6,776; p = 0,000$$

A modell alapján elmondható, hogy az egyezkedő megküzdés alkalmazását elősegíti, ha a szülő és a gyermek életkorából adódó érettség mellett az édesanya jó egészségnek örvend és gazdaságilag aktív.

A gyermek megküzdés-értékelése alapján jelentőséget nyer az apa iskolázottsága is az egyezkedésre nézve, azonban ebben a modellben sem

prediktív (6. táblázat). Ezúttal a szülő életkorát, a munkanélküliség jelenlétét a családban (anya, apa vagy mindkettő), a házastárssal való elégedettség feltétele egészítette ki. A modell ugyancsak 8%-os magyarázóerővel bír.

5. táblázat: Az egyezkedés alkalmazását magyarázó többváltozós lineáris regressziós modell (MK-Gy)

	Beta	t	Szign.	R ²
A szülő életkora	0,179	2,756	0,006	8,2%
Munkanélküliség	-0,177	-2,728	0,007	
Társsal való elégedettség	0,134	2,066	0,040	

$F(3,223) = 6.534, p = 0,000$

A gyermek megküzdés-értékelése alapján készült regressziós modell megerősíti a szülők életkorának és munkahelyi aktivitásának jelentőségét, ezenkívül kiemeli a családon belüli viszonyrendszerből a házastárssal és egyben nevelőtárssal való elégedettség fontosságát. Úgy tűnik, a szülők tapasztalatlansága (a fiatalon vállalt szülőséggel társuló alacsonyabb iskolázottsága) és a gazdasági aktivitás hiánya, egy lehetséges stresszfaktor mellett fejt ki negatív hatását az egyezkedő megküzdésre nézve.

A gyermek érettségének jelentőségét előzetes kutatások is alátámasztják (Zsolnai 2008a, Lazsádi, 2017a): az egyezkedés nagycsoportos korra alakul ki, amikor a gyermek képessé válik az önszabályozásra, a másik szempontjának a figyelembevételére. Érdekes módon azonban nemcsak a gyermek életkora, hanem a szülők életkora is meghatározó az egyezkedő megküzdésre nézve, és pedig mindkét magyarázó modellben. Bernstein (1974) elmélete alapján arra számítottunk, hogy a szülők társadalmi státusza, de különösképpen az iskolázottsága jelenti a legnagyobb inputot az érdekérvényesítés, a nyelvi eszközökkel való meggyőzés technikáira, azonban a közvetlen kapcsolat nem volt kimutatható. az iskolai végzettségnek a direkt – kortól független – hatása nem mutatható ki ezeken az adatokon.

Az egyezkedést magyarázó modell is kiemeli az anya gazdasági aktivitásának a szerepét. Az anya munkanélkülisége az anya rossz egészségi állapota mellett nem válik az egyezkedő magatartás előnyére. A betegség és munkanélküliség egymást felerősítő hatását az aktív problémamegoldó megküzdésre több szempontból alátámasztja a szakirodalom. Mindkettő az emberi kapcsolatok és az aktivitási terület beszűküléséhez vezethet (Darvas és Tausz 2006), mindkét állapot jelentősen növeli a stresszt, ezáltal elvonja az energiát a gyermekkel való játéktól, a közös minőségi időtől, türelemtől, a

Bernstein (2003) által méltatott, magyarázatra épülő fegyvelmezéstől. Az egészségi problémák pszichoszociális következményeit gazdagon tárgyaló szakirodalom – például magyar nyelvterületen Kopp Mária és munkatársai (2011, 2006, 1992) – is kitér az elszigeteltség problémájára, illetve a betegséget a kontrollvesztés állapotával társítja. A betegség és az egyén életminősége közötti viszony azonban fordított irányban is igaz: a szegényes kapcsolatrendszerrel, az emocionális megküzdéssel rendelkező, alacsony problémamegoldó képességű egyéneknél gyakrabban mutattak ki betegségeket (Jones, Greenberg és Crowley 2015, Dégi L. Csaba 2010). Az anya a munkanélkülisége karöltve a gyenge fizikai állapotával arra enged következtetni, hogy jó eséllyel maga is kevésbé konfrontáló és problémamegoldásra fókuszáló megküzdési módokat használ, ez pedig mintát közvetít a gyereke számára is.

A második egyezkedést magyarázó modellben a társsal való elégedetlenség vett részt, szinte behelyettesítve a betegségre vonatkozó változót és megtartva a modell többi hasonló jellemzőjét. Coleman (1990) a család intimitásában és biztonságában alakuló emberi kapcsolatoknak tulajdonít a legnagyobb jelentőséget. A szülő érzelmi jólléte, párkapcsolatának a pozitív megítélése a gyermekre is jó hatással van (Irving és McGillicuddy-De Lisi 2002), a feszültségmentes légkör pedig jó feltételeket biztosít az egyéni célok megvalósításához, az érdekérvényesítő, kezdeményező magatartás kialakulásához. A jó házastársi kapcsolat – amennyiben a társsal való elégedettséget tekinthetjük ennek kifejezőjének – a szülők hatékony interperszonális megküzdésére, a konfliktusok jó menedzselésére is utal, a szülők adaptív megküzdése pedig mintaként szolgálhat a gyermek számára. A társsal való elégedettség faktorának egyik komponense a társnak a szülői feladatokban való aktív részvétele, a faktor tehát nemcsak egy jól működő párkapcsolatot, hanem egy jó szülőitársat, a szervezéssel járó stressz megoszlását és a gyermekre nézve egy gondoskodó szülői attitűdöt is kifejez.

Összegezve az egyezkedő megküzdést támogató környezet ismérveit, egy egységes kép rajzolódik ki előttünk: a gyermek fejlődési feltételeinek teljesülésével a család társadalmi-gazdasági és pszichoszociális befolyása is teret nyer. A társadalmi réteghelyzetet a munkaerő-piaci aktivitás, indirekt módon pedig a szülő életkorával együttjáró végzettségre utaló változók fejezik ki, a pszichoszociális jellemzők pedig az egészség és párkapcsolat terén jutnak érvényre legerősebben. A modellek alapján elmondható, hogy az élettapasztalattal járó érés, illetve a munka – párkapcsolat – egészség

területeken megvalósuló kiegyensúlyozottság, azaz egy átfogó értelemben vett egészségesség (Albert-Lőrincz 2011, Ottawai Charta 1986) az egyezkedő megküzdés kialakulásának kedvező feltételei óvodáskorban. Úgy tűnik, az egyezkedő, problémamegoldó megküzdés esetében elsősorban a balansz a fontos, nem a magas szocioökonómiai mutatók.

Az agresszív megküzdés és a családi háttértényezők

Az agresszió konfrontatív, impulzív megküzdés, negatívan korrelál a szociális kompetencia kérdőív pontértékeivel és a társak szociometriai értékelésével is (Lazsádi 2015). Gyakori előfordulása tehát a társas készségek hiányosságait és a társas boldogulás nehézségeit tükrözi már óvodás korban, annak ellenére, a kutatók kevésbé tartják károsnak a védekező agressziót, mint a támadó agressziót.

A családi ismérvek többsége a pedagógus értékelése mentén mutat lineáris kapcsolatot az agresszív megküzdéssel (3. táblázat), de néhány korreláció a gyerekek válaszai mentén is figyelemre méltó. A gazdasági-társadalmi tényezők közül az agresszív megküzdéssel leginkább a munkaerő-piaci aktivitás mutat összefüggést: a családban előforduló munkanélküliséggel fokozódik az agresszív válaszreakciók gyakorisága. Az aktív szülőknek a munkahelyen betöltött státusza játszik fontos szerepet az agresszív megküzdés árnyalásában: a beosztott szerepkörben munkálkodó apák gyerekeinél kevésbé jellemző az agresszív problémamegoldás (MK-P), a vállalkozó anyák gyerekei azonban gyakrabban reagálnak agresszíven (MK-Gy).

Magyarázó modellt a pedagógusok megküzdés válaszaik mentén tudunk felállítani. Az agresszív megküzdést magyarázó többváltozós regressziós modellben a szocioökonómiai mutatók közül csak az apa munkahelyi státusza vesz részt, további elemei: a szülői elégedettség faktora a gyermeke érzelmi-kognitív fejlettségével, a gyermek neme, valamint a testvér neme és életkora is (7. táblázat). A modell 14%-ban magyarázza az agresszív megküzdés alkalmazását. Amennyiben kivesszük a nemre vonatkozó változót, a modell megőrzi az alkalmasságát 10%-os magyarázóerővel. Ha a kisebb lánytestvér(ek)e)t hagyjuk ki a regresszióelemzésből, a modell szintén eleget tesz a feltételeknek 12%-os magyarázóerővel.

6. táblázat: A fizikai bántalmazás alkalmazását magyarázó többváltozós lineáris regressziós modell (MK-P)

	Beta	t	Szign.	R ²
Elégedettség a gyermek érzelmi-kognitív fejlettségével	-0,232	-4,291	0,000	13,9%
Lány	-0,200	3,695	0,000	
Apa beosztott	-0,148	-2,734	0,007	
Kisebb lány testvérek	-0,135	-2,513	0,012	

$F(4,297) = 11,980; p = 0,000$

A modell értelmében tehát *azokra az óvodásokra a legkevésbé jellemző az agresszív megküzdés, akiknek emocionális-kognitív fejlettségével elégedettek szüleik, beosztott munkakörben dolgozik édesapjuk és kisebb lánytestvérük van.* A lányok esetében a változók hatása fokozottan érvényesül.

Az együtthatók alapján a szülői elégedettség bír a legnagyobb magyarázóerővel: A változónak a magyarázó modellben való szerepe azt indokolja, hogy a szülő elégedetlenségét tekintjük az oknak, a gyermek viselkedését az okozatnak. A szülő támogató magatartásának a hatását a gyermekek adaptív megküzdésére nézve más kutatások is igazolják (Liew, Eisenberg és Reiser, 2004).

Az agresszív megküzdésben erősen érvényesül a nemi jelleg: a gyerek és a testvér neme is meghatározó. Érdekes, hogy míg a segítségkérést ritkábban alkalmazzák a fiúk és azok, akiknek fiútestvérük van, az agresszív reakciók előfordulása a lányoknál ritka, de már a nő nemű testvérek, különösen a kisebb lánytestvér is moderálja a fizikai agresszió előfordulását. Itt feltételezhetően nem csak a testvérpélda és a „méltó” gyakorlótárs hiánya, hanem a szülőknek a kisebb lányra irányuló védő fegyelmezése is tetten érhető vagy pedig a szülőknek a nemek szerint eltérő fegyelmezési módja is érvényesülhet. Például Hooper (2010) szerint a fiúknál gyakrabban alkalmaznak fizikai bántalmazást, lányoknál gyakrabban érzelmi zsarolást, de romániai reprezentatív mintán is kimutatták, hogy a fiúk nevelésében gyakoribb fizikai bántalmazás (Antal, Dávid-Kacsó 2012).

Valószínűleg az sem véletlen, hogy éppen az apának a foglalkoztatottsága befolyásolja azt, hogy a gyermek milyen mértékben használja ezt az impulzív-agresszív konfrontációt. Az agresszív megküzdés abban is fordított tükörképét mutatja a segítségkérésnek, hogy a szülő beosztott munkastátusza részt vesz a magyarázó modellben, ez esetben az apa munkahelyének van nagyobb szerepe és negatív a hatása. A beosztottként végzett munka nagyfokú alkalmazkodást

igényel, valószínűleg olyan férfiak választják ezt a munkakört, akikre a kompetitívitás igénye és/vagy képessége, a konfrontáció kevésbé jellemző, ugyanakkor a beosztott szerepkörben végzett munka során a társadalmi kontrolltartás nem elhanyagolható. A munkavégzésben gyakorolt önállóság mértéke Kohn (1969) szerint a gyermeknevelésre is kifejti hatását: ha az apa munkájában a mások irányítása meghatározó, a nevelésben felismerhető következménye a konformizmus, a fegyelem hangsúlyozása. Meglátásunk szerint ez a gyermek magatartásában úgy is megnyilvánulhat, hogy kevésbé alkalmaz fizikai bántalmazást társas reakcióiban.

Prediktív értékkel ugyan nem bír, de a szülő által végzett munka jellege és a megküzdés közötti kapcsolatot erősíti, hogy az önállóan vállalkozó anyák gyerekei gyakrabban választják az agressziót megoldásként. A vállalkozó karaktervonásai közül a kockázatvállalást (Csata, Kiss és munkatársai 2011) emelnénk ki, mint a szülői modellben agresszióra „hajlamosító” tényezőt, a negatív tulajdonságaik közt az önféjűséget, gátlástalanságot nevezik meg a kutatók (Virág és Szepesi, 2022). Az anya vállalkozása és a gyermek agresszív megküzdése közötti kapcsolatot támasztják alá továbbá azok a családi háttértényezők, amelyek mintánkon korrelálnak a szülő vállalkozó jellegű munkájával: a vállalkozó szülő több stresszfaktorról számol be: nagyobb a megbetegedések aránya és a házastársi konfliktusok száma, a gyermek nevelésében nem tartja prioritásnak az érzelmi-kreatív nevelést, és gyermeke kognitív-emocionális képességeivel kevésbé elégedett (Lazsádi, 2017b). Mindezek a szülő által modellezett problémamegoldás, illetve a nevelés gyakorlata által kifejtik hatásukat.

A fizikai agresszió és a családi háttértényezők kapcsolatát végül a magyarázó erejű változók mentén így fogalmazzuk meg: *az agresszív megküzdés alacsonyabb előfordulására számíthatunk a beosztott funkcióban dolgozó apák, a stabil légkörben nevelő, gyermeke felé bizalommal, és pozitív attitűddel forduló szülők óvodásainál, különösen, ha az óvadás lány és/vagy kisebb lánytestvérei vannak.*

A családi háttértényezők és megküzdések kapcsolatának adatelemzését zárva elmondhatjuk, hogy szinte minden szociális háttérváltozó kapcsolata szignifikáns a megküzdés különböző változóival, de ezek közül nem mindegyik van közvetlen hatással a megküzdési stratégiákra.

Összegzés

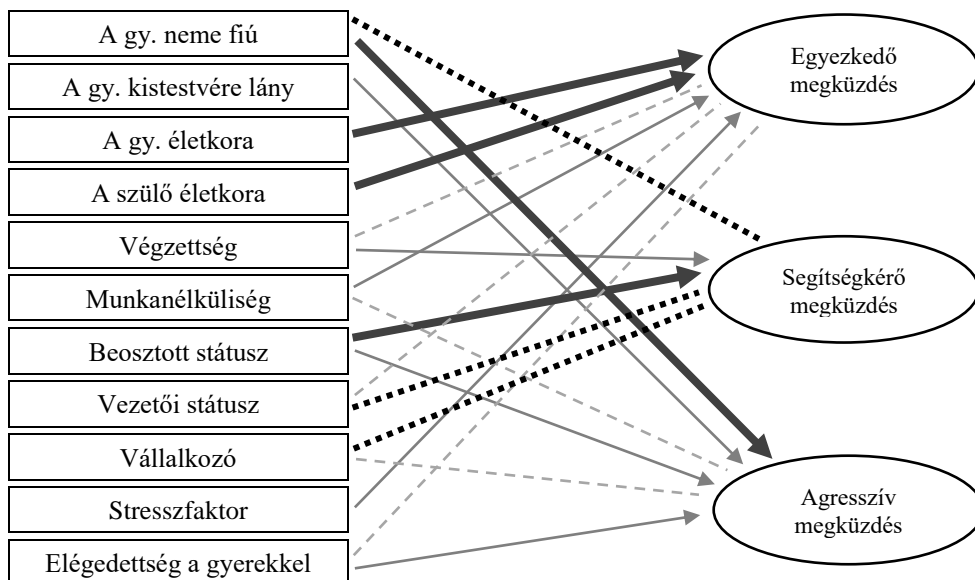
Fő kutatási kérdésünk, hogy a SES tényezőknek van-e ma meghatározó szocializációs szerepe abban, hogy a gyermek hogyan oldja meg a társas kihívásokat?

Eredményeink azt mutatják, hogy a szocioökonómiai háttérváltozók a család szocializációs közegén keresztül hozzájárulnak a társas viselkedés korai alakulásához. Az összefüggések értelmezésében figyelembe kell vennünk, hogy a kutatásban átlagpopulációt vizsgáltunk, esélyes, hogy szélsőséges csoportok összehasonlításával (például jómódúak és depriváltak). magasabb determinációs együtthatókra, illetve több társadalmi meghatározottságú tényező önálló hatására számíthatnánk.

Mintánkon nem annyira az osztályokat, rétegeket definiáló tőkék, hanem inkább a szülők munkahelyi aktivitása, munkájának a jellege, státusza volt meghatározó. Különösen az anyának az aktivitása és a foglalkoztatási struktúrában való részvétele játszott fontos és változatos szerepet.

A fejezetben néhány demográfiai tényező és a SES változók mentén foglaljuk össze az eredményeket, ezeket az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra: Az óvodások társas megküzdéseire ható környezeti tényezők

Megj. Az ábrán a vékony folytonos nyilak negatív hatást, a vastag folytonos nyilak pozitív hatást, a pontvonalak negatív kapcsolatot, a szaggatott vonalak pozitív korrelációt jeleznek.

A tanulmányunknak nem volt témája, de több modellben is visszaköszönt a megküzdések *életkor és nem* szerinti preferenciája. A gyermek életkori érettségének jelentőségét a nyelvi készségeket igénylő egyezkedés esetében előzetes kutatások is igazolják (Zsolnai 2008a, Lazsádi, 2017a). Korábbi tanulmányainkban kifejtjük a társas készségeknek a nemek szerinti különbségeit is (Lazsádi 2016, 2017a). Ezek alapján, a szakirodalommal egyetértésben a fiúknál gyakoribb a fizikai agresszió társas konfliktusban, a lányok a konfliktus csökkentését keresik, gyakrabban kérnek segítséget, ha bajban vannak (Leaper és Friedman 2007). Érdekes azonban, hogy bizonyos megküzdések genderspecifikus jellege még a testvérek szerepében is megmutatkozik. Bár a testvérek jelenléte vagy száma nem mutatott kapcsolatot a társas megküzdésekkel, úgy tűnik, hogy a „fiús” vagy „lányos” magatartások óvodai alkalmazásában van annak némi moderáló szerepe, ha a testvér éppen a másik nemi jelleget modellezi, vagy ahhoz nyújt gyakorlási terepet. Az értelmezésben attól sem lehet eltekinteni, hogy a gyermek neme is befolyásolhatja a szülők viselkedését, akik a fegyelmezésnek különböző módját preferálják különböző nemű gyerekek esetén.

A gyerekeknek az iskolai alkalmazkodáshoz szükséges készségeivel, teljesítményével kapcsolatos felmérésekben a leggyakrabban vizsgált SES tényező *a végzettség*, de népszerű az *anyagi körülmények* elemzése is. Úgy, ahogy az várható volt, a vizsgált megküzdésekhez ez a két mutató hasonlóan viszonyult. A jó anyagi helyzettel rendelkező, magasabban képzett szülők gyerekeire kevésbé jellemző a segítségkérés, ellenben gyakrabban választják az egyezkedést a kortársakkal való konfliktusban. Az anyagi feltételek ugyan egyik modellben sem bizonyultak elsődlegesnek, de az apa iskolázottsága prediktív volt a támaszkérés viselkedésre nézve. A képzettség legerősebb magyarázóerejére az egyezkedés esetében számítottunk, de itt csak látens módon érezteti hatását a szülő életkorát jelző mutatón keresztül, ami a maga rendjén együttjár az iskolázottsággal. Más kutatók úgy találták, hogy a magasabban iskolázott szülők gyerekei kevésbé agresszívek (Zsolnai 2008b), de ez a mintánkon csak közvetett módon, a munkanélküliség változóján keresztül mutatott kapcsolatot.

A munkaerő-piaci aktivitás minden megküzdési formánál jelentősnek mutatkozott a korrelációs mátrixban. Munkahellyel rendelkezni sokkal több, mint jövedelmet hozni a háztartásba. Másokkal egyetértésben a munkaerő-piaci aktivitásnak elsősorban a családi rendszeren kívüli és a szisztémák közötti kapcsolatok előnyét emelnénk ki (Székely 2013; Keyes 1998). Ezt az is igazolja,

hogy a korrelációs kapcsolatok szintjén a munkanélküliség akkor is fontos szerepet játszik, amikor a vele járó anyagi hátrány és alacsony iskolázottság nem ígér magyarázatot. Ott, ahol a megküzdési forma kontrollt, magabiztosságot, a kapcsolatokban való jártasságot feltételez – lásd egyezkedés –, negatív kapcsolatot mutattunk ki a munkanélküliség változójával. Ellenkezőleg, ott, ahol a kontroll delegálása, vagy a kontroll nem adaptív alkalmazása volt jellemző – lásd segítségkérés, agresszív válaszreakció –, a megküzdési forma együttjárt a munkanélküliséggel. Prediktív ereje (más tényezőkkel együtt) az egyezkedés mentén volt igazolható, itt kiemelten az anya inaktivitása volt meghatározó. A munkahely olyan kulturális és társadalmi erőforrásokat jelent, amely a gyermek számára is fejlődési lehetőséget biztosít, hiánya ellenben társadalmi izoláltsághoz vezethet (Darvas és Tausz 2006). A munkahely elvesztése vagy folyamatos hiánya ugyanakkor állandó és magas stresszforrás, emellé társultak az egyezkedés magyarázó modelljében az anya rossz egészségi állapota vagy a családi konfliktusok okozta feszültség, mint nehezítő körülmények a szociális kompetencia részkészségeinek kiegyensúlyozott fejlődésében.

Néhány összefüggés nem pozitív vagy negatív hatásról árulkodott, hanem a háttértényezők és a társas készségek sajátos viszonyáról. Kiemelnénk például a szülők foglalkozásának és a megküzdési formáknak az igen érdekes kapcsolatát: *az anya beosztott státusza* a segítségkérésre nézve prediktív az iskolázottság változója mellett, *az apa beosztott státusza* pedig az agresszív válaszreakciókat tartja kontroll alatt. A szülők foglalkozási pozíciójának mutatói közül csak az apa beosztott szerepköre vett részt az agresszív megküzdést magyarázó modellben, holott a vállalkozói, vezetői pozíciók esetén számítottunk specifikusabb kapcsolatokra. Ezek a változók több megküzdéssel is korreláltak, de nem bizonyultak determinánsnak.

Érdeemes mégis kiemelni *a vezetői pozíciót betöltő nőket*, illetve *az önálló vállalkozást vezető anyák* szerepét. A nő vezetői pozíciója a segítségkéréssel negatívan, az egyezkedéssel pozitívan korrelált, egybehangzóan azzal a kohni (1969) elképzeléssel, miszerint azok, akik az emberek munkáját irányítják az egyéni motivációt, önszabályozást támogatják, ezzel olyan készségeket erősítve meg, mint racionális döntés, önállóság. Az anya vállalkozóként végzett munkája a vezetői státuszhoz hasonlóan a segítségkéréssel negatívan korrelált, de a fizikai agresszióval együttjárást mutatott. A szülőnek a beosztott státuszban végzett munkája a vállalkozással pont ellentétes módon hatott ugyanerre a két megküzdésre, és prediktív jellege is igazolódott. Jól felismerhetőek azok a munkában való szerepbeosztással járó viselkedésbeli sajátosságok, amelyek

mentén a két megküzdés elkülönül: a kockázatvállalás, a konfrontálás. Ezek olyan jellemvonások, amelyek a vállalkozóra jól illenek (Csata, Kiss és munkatársai 2011, Virágh és Szepesi 2022). Az erdélyi női vállalkozókat rugalmasnak, önállóknak írják le, fontos számukra a személyes önmegvalósítás (Gergely 2013): Ezek a jellemzők közvetetten magyarázatot adnak arra, hogy gyerekeik miért részesítik előnyben a konfrontatív megoldásokat és miért nem a non-konfrontatív, mástól függő megoldásokat. A vállalkozó anyák gyerekeinek gyakoribb agresszív válaszát azok a látens változók is magyarázzák, amelyek a vállalkozó válaszadókra jellemzőek a mintánkon: több stresszfaktor, alacsonyabb elégedettség gyermekük kognitív-emocionális képességeivel, illetve kevésbé fontos érték számukra a nevelésében az érzelmi-kreatív vetület (Lazsádi 2017b). Ezek a változók feszült nevelői légkörről, az érzelmi stabilitás hiányáról, negativisztikus gondolkodásról árulkodnak, és maladaptív szülői megküzdést feltételeznek. Bár ok-okozati kapcsolat az anya vállalkozói munkavégzése és a gyermek megküzdése között nem mutatható ki, figyelemre méltó az az ismételt igazolódó kapcsolat, miszerint a gyermekek megküzdés típusa nem független a nők vállalkozó karrierútjától.

Figyelemre méltó, hogy míg a rétegspecifikus elméletek képviselői a család társadalmi státuszát kizárólag az apa foglalkozási pozícióján keresztül értelmezik, kutatásunkban az anyáknak a munkavégzéshez kapcsolódó szociális szerepköre nyert nagyobb hangsúlyt a megküzdések kialakulásában. A mai társadalmi viszonyok között az anya az expresszív, érzelmi feladatokat és az instrumentális szerepeket egyaránt képes betölteni, de köszönhető ez annak is, hogy a gyermeknek életkorából adódóan még nagyon szoros a kötődése az anyához. Az anyai kapcsolat és viselkedésmintázatok elsődlegességét emeli ki az is, hogy a magyarázó modellben az anya krónikus betegsége fokozza az anya munkaerő-piaci inaktivitásával járó hátrányokat, a gyermeknek még kevésbé nyújtva azt a közeget, amelyben a leghatékonyabb megküzdést, az egyezkedést elsajátíthatná.

Ez a szülőknek, különösen az anyának a foglalkoztatási struktúrában való részvételének a hatásáról árulkodik, illetve a hozzá kapcsolódó személyiségvonások és megküzdési modellek fontosságáról. Ez az összefüggés ismételt módon azt erősíti meg, hogy a társadalmi interakciók szerveződésében a mai társadalmi körülmények között is meghatározó a munkamegosztás.

Továbbá, kérdés, hogy az eredmények igazolják-e az elméleteket, hogy az egyenlőtlenségek reprodukálódnak a szülőktől „örökölt”, a társadalmi szerepeken átható viselkedésmintázatokon keresztül?

A kérdésre csak elméleti választ tudunk megfogalmazni: kutatásunk azt erősíti meg, hogy a társas megküzdések kialakulásában is szerepet játszanak a társadalmi egyenlőtlenségek: a SES mutatók a legkedvezőbbek az egyezkedés esetében voltak, amely az iskolai rendszernek is kedvelt megküzdési módja. Az egyezkedés, mint elismert, értékelt viselkedésminta helyét az intézményesített oktatásban saját kutatásunkban is igazoltuk (Lazsádi, 2015, 2017b): míg a gyermekek megküzdés-válaszai alapján az egyezkedés gyakori alkalmazása nem korrelált a szociális kompetenciával, a pedagógusok megküzdés válaszaik alapján erős volt az együttjárás ($P: 0,445^{**}$), azaz, akiket egyezkedőnek látott a pedagógus a társas konfliktusokban, azokat a szociális kompetencia fejlettségére vonatkozó kérdőívben is magasan értékelt. Az egyezkedő gyerek elismerést nyer viselkedéséért, ez visszajelzés formájában a szülőhöz is elérkezik, ezért nemcsak a megoldás sikere az óvodai helyzetben, de a pedagógus elismerő gesztusai, és a szülők elégedettsége is végül a jól működő mechanizmust megerősítést szolgálják.

A segítségkérés adaptív megküzdésnek számít óvodás korban, és nem feltétlenül hátrányos változók mentén kerül elsajátításra, de nem is a legelőnyösebb társadalmi pozíciókkal függ össze, mint az anya beosztott szerepe, az apa alacsonyabb végzettsége. Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1991) szerint a kapcsolati erőforrások és státusz közötti összefüggés azzal magyarázható, hogy az iskolázottabb személyek nemcsak több kapcsolattal rendelkeznek, de hasonló státuszú személyeket vonzanak, így kapcsolataik további előnyökhöz juttatják őket, melyek által könnyebb a társadalmi helyzetet fenntartani, tovább építeni.

Összességében elmondhatjuk, hogy a vizsgált társas megküzdések kialakulásában a gazdasági tőke közvetlen módon aligha vett részt, SES mutatóknak többnyire azok a vetületei rajzolódtak ki, amelyek a család társadalmi tőkét írják le, mint a munkahelyen keresztül a család kapcsolati hálója, a hálóban betöltött pozíciója és a szociális lehetőségei. Ezek nemcsak az aktuális erőforrásai a családnak, hanem a társadalmi mobilitásban is az ilyen, ún. gyenge kötéseknek óriási a szerepük (Coleman 1990, Granovetter 1991), ugyanakkor ezek a legnehezebben megszerezhető tőkék, hiszen az egyén nem magába fektet, hanem a kevésbé kontrollálható szociális struktúrába.

A kérdések megválaszolása után mindig újabb kérdés merül fel:

Ha bízunk abban, hogy reszocializáció megvalósulhat egyéni erőfeszítések útján, az iskolai rendszer által támogatott nyelvi és viselkedésbeli sémáknak az

elsajátításával, akkor *lehető-e az egészséges, hatékony megküzdés az előrehaladás eszköze? És mi dolga van ebben az óvodának, iskolának?*

Javaslatok

Az eredmények arra sarkallnak, hogy a gyermekek számára olyan óvodai, iskolai körülményeket biztosítsunk, amelyek a társas viselkedésben segítenek elsajátítani, alkalmazni a megfelelő „kódokat”. Klasszikus értelemben az elvárt magatartásformák megtanulását, a szabályok betartását, a teljesítmény/követelmény elérését értjük az intézményesített oktatásban való alkalmazkodáson, de láthatjuk, hogy a konformitás nem az egyedüli és leghatékonyabb aspektusa az érvényesülésnek a mai társadalmi keretek között. Egy dinamikus, rugalmas, az empátia és az önérdek szempontját egyesítő magatartásformára van szükség. Ennek egy korai megnyilvánulása az egyezkedő megküzdés óvodáskorban, amikor a gyermek a kortársakkal való konfliktusban asszertíven képes felszólalni önvédelme érdekében.

Mindezek értelmében érdemes olyan fejlesztőprogramok kidolgozásán munkálkodni, amelyek a gyermek környezetét is megcélazzák, ugyanakkor a származási csoportjának megfelelő nyelven szól a gyermekhez és szüleikhez, és olyan attitűdöket, tudást és készségeket nyújt, amelyek által lehetősége nyílik a felzárkózásra, beilleszkedésre.

Tekintettel arra, hogy az édesanya szerepe milyen fontosnak bizonyult az instrumentális szerepkörökön keresztül is, jó lehetőségeket ígérnek a szükséges szociálpolitikai beavatkozásokon túlmenően, az anyáknak – különösen a hátrányos helyzettel, elszigeteltséggel, stresszfaktorokkal küzdő anyáknak – szervezett képzések, amelyek során a saját asszertív önérvényesítési képességeiket gyakorolhatnák, de amelyek legalább annyiban hasznosulhatnának, hogy kapcsolatokat alakíthatnának ki egymással, az őket támogató szervezetekkel.

Mivel ebben a tanulmányban minden kérdés megválaszolása újabbat szült, kérdéssel zárunk: *Vajon miként valósítható meg, hogy a hatékony megküzdéseket fejlesztő programok különböző rétegeket képviselő szülők, anyák, gyerekek találkozásával jöhessenek létre, mintegy lehetőséget biztosítva a „gyenge kötésekre”, a változatos szociális kapcsolódásra?*

Felhasznált irodalom

1. Antal Imola, Dávid-Kacsó (2012): A fizikai erőszak fegyvelmezési célból való alkalmazásának nemi sajátosságai a romániai családokban. *Erdélyi Társadalom*, 10(2), 9-27.
2. Albert-Lőrincz Enikő (2011): Az egészséges életviteltől a drogfogyasztó magatartásig. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
3. Albert-Lőrincz Enikő, Lazsádi Csilla (2016): Interperszonális megküzdési mechanizmusok óvodáskorban. *Pedacta* (6)1, 40-52.
4. Aldwin, C. M. (2007): *Stress, Coping, and Development: An Integrative Perspective* (2nd ed.). New York, The Guilford Press.
5. Angelusz Róbert, Tardos Róbert (1991): *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. Budapest, ELTE Szociológiai Intézet és MK.
6. Bernstein, B. (1971): Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. *Valóság*, 14 (11), 35-57.
7. Bernstein, B. (1974): A kiegyenlítő oktatás fogalmának bírálata. In: Ferge Zsuzsa és Háber Judit (szerk.): *Az iskola szociológiai problémái*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 175-188.
8. Bernstein, B. (1978): O abordare socio-lingvistică a învățării sociale. In: B. Bernstein (ed.): *Studii de sociologie a educației*. București, Editura Didactică și Pedagogică.
9. Bernstein, B. (2003): Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 173-196.
10. Bourdieu P. (2010): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert, Éber Márk Áron és Gecser Ottó (szerk.): *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. Budapest, ELTE.156-165.
11. Bourdieu P. (2003a): Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei. In: Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 41-73.
12. Bourdieu P. (2003b): Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In: Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 23-41.
13. Buda Mariann (2015): *Az iskolai zaklatás*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

14. Coleman, J. S. (1990): Társadalmi tőke. In: Lengyel György és Szántó Zoltán (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. Budapest, Aula. 99-128.
15. Csata Zsombor, Kiss Dénes István, Pásztor Gyöngyi, Péter László, Toma Stefánia (2011): Potențialul antreprenorial – oportunități și dificultăți (raport de cercetare). Potenciális vállalkozók – lehetőségek és nehézségek (kutatásjelentés). Kolozsvár, Centrul de Cercetare a Relatiilor Interetnice. Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja.
16. Darvas Ágnes, Tausz Katalin (2006): Gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés.
<http://darvas-agnes---tausz-katalin---gyermekszegenyseg-es-tarsadalmi-kirekesztodes.pdf>. Letöltés ideje: 2016.03.21.
17. Dégi L. Csaba (2010): A daganatos betegségek pszichoszociális vetületeinek vizsgálta. Doktori értekezés. Budapest, Semmelweis Egyetem. Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/degilaszlocsaba.m.pdf. Letöltés ideje: 2016.02.12.
18. De Graaf, N. D., De Graaf, P.M., Kraaykamp, G. (2000): Parental cultural capital and the educational attainment in the Netherlands: a refinement of the cultural capital perspective. *Sociology of Education*, 73. 92-111.
19. DiMaggio, P. (1998): Kulturális tőke és iskolai siker. In: Róbert Péter (szerk.): Társadalmi mobilitás. Budapest, Új Mandátum. 198-220.
20. Fabes, R. A., Eisenberg, N. (1992): Young Children's Coping with Interpersonal Anger, *Child Development* 63 (1). 116-128.
21. Fincham, F. D. (2001): *Interparental Conflict and Child Development: Theory, Research and Applications*. Cambridge, University Press.
22. Gergely Orsolya (2013): Vállalkozás női módra. A székelyföldi női vállalkozók profiljának és motivációinak szociológiai vizsgálata. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
23. Granovetter, M. (1991): A gyenge kötések ereje. In: Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. 371-400.

24. Gower, A. L., Lingras, K. A., Mathieson, L. C., Kawabata, Y., Crick, N. R. (2014): The Role of Preschool Relational and Physical Aggression in the Transition to Kindergarten: Links with Social-Psychological Adjustment, Early Education and Development 25(5), 619-640.
25. Granovetter, M. (1991): A gyenge kötések ereje. In: Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.) Társadalmak rejtett hálózata. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 371–400.
26. Hooper, C.-A. (2010): Gender, Child Maltreatment and Young People's Offending. In: Hooper, F. B., Scourfield, C.A., Taylor, J. (eds.): Gender And Welfare In Society. Oxford, John Wiley & Sons Ltd.
27. Irving E. S., McGillicuddy-De Lisi, A. V. (2002): Parent Beliefs Are Cognitions: The Dynamic Belief Systems Model. In: Bornstein, M. H. (ed.) Handbook of Parenting. Volume I. National Institute of Child Health and Human Development, London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
28. Jones, D. E., Greenberg, M., Crowley, M. (2015): Early Social-Emotional Functioning and Public Health: The Relationship Between Kindergarten Social Competence and Future Wellness. American Journal of Public Health, 105(11), 2283-2290
29. Keyes, C. L. M. (1998): Social well-being, Social Psychology Quarterly, 2, 121-140.
30. Kohn, M. L. (1969): Class and Conformity. A Study in Values. Homewood, Dorsey Press.
31. Kohn, M. L. (1976): Social Class and Parental Values: Another Confirmation of the Relationship. American Sociological Review, 41(3), 538-545.
32. Kopp Mária, Martos Tamás (2011): A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya. Tanulmány a Jövő Nemzedékek Állampolgári Biztosának megbízásából.
<http://docplayer.hu/404081-Kopp-maria-martos-tamas-a-magyarorszag-i-gazdasagi-novekedes-es-a-tarsadalmi-jollet-életminiseg-viszonya.html>.
Letöltés ideje: 2014.08.30.
33. Kopp Mária, Kovács Mónika Erika (2006): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Budapest, Semmelweis Kiadó.
34. Kopp Mária, Skrabski Árpád (1992): Magyar lelkiállapot. Budapest, Végeken.

35. Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984): Stress, appraisal, and coping. New York, Springer.
36. Lazsádi Csilla (2015): The relation of social competence, coping mechanism and the peer perceived popularity of preschool children. Psychology & Psychiatry, Sociology & Healthcare, Education. Conference Proceedings. Book Series: International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Vol. II. 1061-1069.
37. Lazsádi Csilla (2016a): Óvodások szociális kompetenciájának nemek közötti eltérései. Katolikus Pedagógia V/3-4., 49–59.
38. Lazsádi Csilla (2016b): Az óvodások társas megküzdési mechanizmusainak dimenziói. In: Péntek Imre (szerk.): A pedagógusképzés XXI. századi kihívásai. 145-156.
39. Lazsádi Csilla (2017a): Age and gender differences in social competence and interpersonal coping of preschool children. In: Iulian Boldea (ed.): Literature, Discourse and the Power of Multicultural Dialogue, Targu Mures, Arhipeleag XXI. Press, 218-228.
40. Lazsádi Csilla (2017b): A mikroszociális környezet hatása a szociális kompetencia fejlődésére óvodáskorban, Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
41. Leaper, C. K., Friedman, C. (2007) The Socialization of Gender, In: Grusec, J. E., Hastings, P. D.(eds.): Handbook of Socialization. Theory and Research. London, The Guilford Press.
42. Liew, J., Eisenberg, N., Reiser, M. (2004): Preschoolers' Effortful Control and Negative Emotionality, Immediate Reactions to Disappointment, and Quality of Social Functioning, Journal of Experimental Child Psychology 89(4), 298-319.
43. Maros Megyei Statisztikai Hivatal (Institutul Național de Statistică Direcția Județeană Mureș), Anuarul Statistic al Județului Mureș. 2014-es kiadás, http://www.mures.insse.ro/phpfiles/Anuarul_Statistic_al_judetului_Mures_2014.pdf. Letöltés ideje: 2015.02.24.
44. Miclea, M., Balaj, A., Porumb, M., Albu, M. și Cognitrom (2010): PEDa: platformă de evaluare a dezvoltării : 3-6/7 ani, Editura ASCR, Cluj Napoca.

45. Mollenhauer, K. (2003): Szocializáció és iskolai eredmény. In: Meleg Csilla (szerk.): Iskola és társadalom. Budapest - Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 129-147.
46. Monostori Judit (2009): Szegénység az erdélyi magyarok körében és a vidéki Magyarországon. In: Spéder Zsolt (szerk.): Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón 2. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 275-297.
47. Organisation For Economic Co-Operation And Development (2005): The Definition and Selection of Key Competences. Executive Summary. OECD.
48. Ottawa Charter for Health Promotion (1986),
<https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/servicesandsupport/ottawa-charter-for-health-promotion?viewAsPdf=true>. Letöltés ideje: 2015. 11.03.
49. Parsons, T. (2005): The Social System. 2nd ed. London, Routledge: Taylor & Francis Group.
50. Semrud-Clickeman, M. (2007): Social Competence in Children. Michigan, Springer.
51. Skinner E. A., Edge K., Altman J., Sherwood H. (2003): Searching for the structure of coping: a review and critique of category systems for classifying ways of coping, *Psychological Bulletin*, 129(2), 216-269.
52. Sullivan, A. (2001): Cultural Capital and Educational Attainment. *Sociology*, 35(4), 893-912.
53. Surdu, M. M. (2011): Elaborarea și validarea unui sistem de predicție asupra reușitei școlare și debutul școlarității. Teză de doctorat. Universitatea București, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, București.
54. Székely Levente szerk. (2013): Magyar ifjúság 2012. h.n., Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
55. Thorne, K. J., Andrews, J. J. W., Nordstokke, D. (2013): Relations Among Children's Coping Strategies and Anxiety: The Mediating Role of Coping Efficacy. *Journal of General Psychology*, 140(3), 204-223.
56. Vargancsik-Thörök Krisztina Iringó (2013): Tanulmány a marosvásárhelyi szociális jellegű civil kezdeményezésekről. Doktori értekezés. Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Szociológia Doktori Iskola.

57. Veres Valér (2014): Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. Szociológiai Szemle, 24(2). 4-46.
58. Vierhaus, M., Lohaus, A. (2009): Children's Perception of Relations between Anger or Anxiety and Coping: Continuity and Discontinuity of Relational Structures. *Social Development*, 18(3), 747-763.
59. Virágh Enikő, Szepesi Balázs (2022): Vállalkozók reprezentációja a főáramú online médiában Magyarországon. Szociológiai szemle, 32 (3). 24-56.
60. Warchola, J. M. (2007): Cognitive-behavioral therapy for depressed girls: a qualitative analysis of the ACTION program. Dissertation. The University of Texas at Austin.
<https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/3344>. Letöltés ideje: 2016.02.12.
61. Zsolnai Anikó, Lesznyák Márta, Kasik László (2007): A szociális és az érzelmi kompetencia néhány készségének fejlettsége óvodás korban, *Magyar pedagógia* 107(3), 233-270.
62. Zsolnai Anikó, Kasik László, Lesznyák Márta (2008a): Az agresszív és a proszociális viselkedés alakulása óvodás korban, *Iskolakultúra* 18(5-6), 40-49.
63. Zsolnai, A., Lesznyák M., Kasik L. (2008b): Óvodáskorú gyerekek agresszív és proszociális viselkedése: egy longitudinális vizsgálat eredményei, *Új pedagógiai szemle* 58(6-7), 91-109.